

BRT

จดหมายข่าวราย 3 เดือน

โครงการ BRT ฉบับที่ 17 ประจำเดือนสิงหาคม 2548

<http://brt.biotec.or.th>

NEWSLETTER

โครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย : Biodiversity Research and Training Program

“ชุมชนทรัพยากรทองพังกูมิ”

มรดกชุมชน ตำบลห้วยเขย่ง
อ.ทองพังกูมิ จ.กาญจนบุรี

**ฉบับพิเศษเปิดศูนย์เรียนรู้
ในโครงการทองพังกูมิตะวันตก**

ปูราธินี...ราชินีแห่งป่าพ
สองโลกใบจิ๋ว...เตยใหญ่
เล่าเรื่องมังกรบิน

พุดทองปลิง

แหล่งท่องเที่ยว
เชิงนิเวศแห่งใหม่
ที่ห้วยเขย่ง

สารบัญ

ชุมทรัพย์ทองผาภูมิ : มรดกชุมชน ต.ห้วยเขย่ง	2
ฉันคืออะไร? และสัมพันธ์ต่อพื้นที่ “พูนองปลิง” ได้อย่างไร? . . .	9
ราชินีปูไทยแห่งทองผาภูมิสู่แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	12
สังคมเตยใหญ่ในพูนองปลิง	14
สายน้ำไม่เคยหวนกลับ	16

บทบรรณาธิการ

กว่า 2 ปีครึ่งที่ผ่านมา ขบวนการไฟสายทองผาภูมิตะวันตก ได้นำภาคคณะนักสำรวจจาก BRT รุ่นแล้วรุ่นเล่าบุกป่าฝ่าดงต้น ดันค้นหาชุมทรัพย์ที่ซุกซ่อนอยู่ภายใต้ขุนเขาอันสลับซับซ้อนกัน อย่างไม่หยุดหย่อน

ท่ามกลางธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ นอกจากที่มงานจะได้ ค้นพบพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ และทรัพยากรอันมีค่าต่างๆ แล้ว เรายังได้พบกับชุมทรัพย์ทางวัฒนธรรม และภูมิปัญญา ที่แทรกตัว อยู่ในวิถีชีวิตของชุมชนโดยรอบ ซึ่งไม่อาจหาได้ง่ายนักในสังคม ปัจจุบัน

ในโอกาสอันดีที่ บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) และ โครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบายการจัดการ ทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย (โครงการ BRT) ได้ร่วมกันจัด ตั้งศูนย์เรียนรู้ ณ บ้านรวมใจ อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี กองบรรณาธิการจดหมายข่าว BRT จึงใคร่ขอแนะนำเรื่องราว ประสบการณ์ และความประทับใจของนักวิจัยและผู้ช่วยนักวิจัย โครงการ BRT จากการทำงานในพื้นที่ทองผาภูมิ เรียงร้อยเป็น ถ้อยคำเรียงเรียงผ่านหัวเรื่อง “ชุมทรัพย์ทองผาภูมิ มรดกชุมชน ต.ห้วยเขย่ง” ฉบับนี้

ที่ปรึกษา : ศ. วิสุทธิ์ ไบไม้ / รศ. สมโภชน์ ศรีโกสามาตร
บรรณาธิการ : รังสิมา ตันตลเลข
กองบรรณาธิการ : วรพจน์ สูดใจชื่น / ถาวร สาริमानนท์ / วิภามาศ ไชยภักดี / เอื้องฟ้า บรรเทาวงษ์ / พจมาน สุขพรม และฝ่ายเลขานุการโครงการ BRT
ขอขอบคุณผู้เขียนทุกท่าน

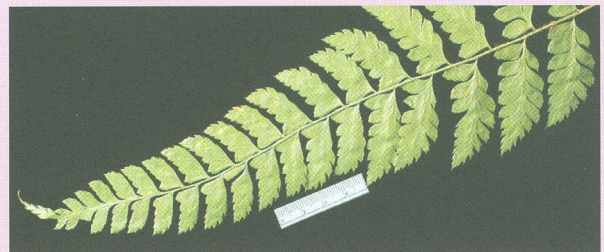
บทความใน BRT newsletter เป็นความคิดเห็นและทัศนะของ ผู้เขียนแต่ละท่าน โครงการ BRT ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป

ชุมทรัพย์ทอง

คุณค่าของความหลากหลายทางชีวภาพ

สิ่งมีชีวิตสายพันธุ์ใหม่พบเป็นครั้งแรกใน ประเทศไทย (new record)

● **new record** อ่านว่า นิวเรคคอร์ด คือ สิ่งมีชีวิตที่เป็น ชนิดใหม่ของเฉพาะพื้นที่ โดยพื้นที่อาจจะเป็นพื้นที่ประเทศไทย หรือ พื้นที่ป่า หรือพื้นที่ใดก็ได้ ถ้าไม่มีรายงานที่เคยเจอ สิ่งมีชีวิตนี้มาก่อนก็ถือว่าเป็นชนิดใหม่ของพื้นที่นั้น หรือก็คือ นิวเรคคอร์ด (new record) ของพื้นที่นั้นนั่นเอง

▲ เฟิร์นชนิด *Polystichum scariosum*

เป็นเฟิร์นชนิดใหม่ของประเทศไทย และหายากในพื้นที่ทองผาภูมิตะวันตก เนื่องจากพบเพียงครั้งเดียว และมีจำนวนต้นน้อยมาก นอกจากนี้ยังพบเฟิร์นที่เป็นชนิดใหม่ของประเทศไทยอีก 7 ชนิด ได้แก่ *Adiantum philippense* L. var. *subjunonicum* Christ, *Arachniodes conifolia* (Moore) Ching, *Belvisia spicata* (L.f.) Mirbel ex Copel., *Christella adenoppelta* Holttum, *Lepisorus excavatus* (Bory ex Willd.) Ching, *Loxogramme centicola* Price, *Polystichum pseudotsus-simense* Ching

เฟิร์นกลุ่มนี้มีจำนวนต้นน้อยมาก จึงน่าเป็นห่วงว่าจะ สูญพันธุ์ไปจากประเทศไทย (ทวีศักดิ์ บุญเกิด, 2547)

สถานที่พบ : พื้นที่ป่าทองผาภูมิ อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี

มวนจิ้งจิกน้ำชนิด *Pleciobates tuberculatus* ▼

เป็นมวนน้ำที่พบเป็นครั้งแรกในประเทศไทย มีขายาวเดินบนผิวน้ำได้ บนผิวน้ำตัวมีขนละเอียดปกคลุมและขนมีความมัน สามารถพองอากาศลงไปได้เมื่อจมนลงในน้ำและทำให้จิ้งจิกน้ำลอยตัวได้เร็ว (จรรยา เล็กประยูร, 2547)

สถานที่พบ : ห้วยเขย่ง ห้วยลำปีลือก ห้วยปากคอก พัดกลาง อุทยานแห่งชาติทองผาภูมิ ฝั่งพูนอง อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี

พญาภูมิ : มรดกชุมชน ต.ห้วยเขย่ง

ในท้องถิ่นที่ถูกค้นพบและรอกการถ่ายทอดสู่คนรุ่นใหม่

กว่า 2 ปีครึ่งที่ผ่านมา ขบวนการไฟสายทองพญาภูมิตะวันตก ได้นำพาคณะนักสำรวจจาก BRT รุ่นแล้วรุ่นเล่าบุกป่าฝ่าดงต้นดั้นค้นหายุทธทรัพย์ที่ซุกซ่อนอยู่ภายใต้ขุนเขาอันสลับซับซ้อน ท่ามกลางธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ คณะนักวิจัยได้ค้นพบพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ และทรัพยากรที่มีคุณค่า ล้วนแล้วแต่เป็นของดีของตำบลห้วยเขย่ง อ.ทองพญาภูมิ จ.กาญจนบุรี และเป็นความภาคภูมิใจของชาวบ้าน ซึ่งจะนำไปสู่ความรักและหวงแหนพื้นที่ป่าแห่งนี้ต่อไป

◀ เชื่องสิงโตทองพญาภูมิ

Bulbophyllum reichenbachii

เชื่องสิงโตทองพญาภูมิ เป็นกล้วยไม้รายงานใหม่ของไทย ที่มีลักษณะแปลก นั่นคือ เมื่อยามต้องลม ส่วนของกลีบปากสามารถขยับได้ เพื่อหลอกล่อให้แมลงเข้ามาช่วยผสมพันธุ์ นับเป็นลักษณะของวิวัฒนาการร่วมของพืชและสัตว์ที่หาได้ยากพบการเจริญเติบโตบริเวณป่าดิบเขาที่

ระดับความสูงประมาณ 1,000 เมตร เห็นอระดับน้ำทะเลปานกลาง ออกดอกช่วงปลายฤดูหนาว ประมาณเดือนมกราคม ระหว่างการออกดอกจะพลัดใบทิ้งทั้งหมด และใบอ่อนจะผลิมาใหม่เมื่อเข้าสู่ฤดูฝน (สลิลลิตธิธิต์จจรรรม, 2547)

สถานที่พบ : อุทยานแห่งชาติทองพญาภูมิ อ.ทองพญาภูมิ จ.กาญจนบุรี

เชื่องหมากทองพญาภูมิ ▶

Coelogyne ustulata

เชื่องหมากทองพญาภูมิ เป็นกล้วยไม้รายงานใหม่ของประเทศไทย เดิมพบกล้วยไม้ชนิดนี้ในประเทศพม่าจากการสำรวจของนักสำรวจชื่อ

Charles Parish เมื่อ 119 ปีที่ผ่านมา และถูกรายงานเป็นทางการครั้งแรกในปี พ.ศ. 2433 โดยนักพฤกษศาสตร์ชาวอังกฤษ Joseph Delton Hooker ในหนังสือ “พรรณพฤกษชาติของประเทศอินเดีย” (Flora of British India) เชื่องหมากทองพญาภูมิเป็นกล้วยไม้อิงอาศัยขนาดเล็ก ดอกจะบานพร้อมกันราวเดือนสิงหาคม (สลิลลิตธิธิต์จจรรรม, 2547)

สถานที่พบ : อุทยานแห่งชาติทองพญาภูมิ อ.ทองพญาภูมิ จ.กาญจนบุรี

สิ่งมีชีวิตสายพันธุ์ใหม่พบในประเทศไทยครั้งแรกและคาดว่าเป็นสายพันธุ์ใหม่ของโลก (new species)

● new species อ่านว่า นิวสปีชีส์ คือ สิ่งมีชีวิตที่เป็นชนิดใหม่ของโลก คือไม่เคยมีใครพบมาก่อนเลยในโลก

นมแดงทองพญาภูมิ ▲

Polyalthia kanchanaburiana

นมแดงทองพญาภูมิ เป็นพรรณไม้ในกลุ่มกระดังงาที่เพิ่งค้นพบ และคาดว่าจะเป็ชนิดใหม่ของโลก มีดอกขนาดเล็ก บานในช่วงเดือนพฤษภาคมถึงเดือนมิถุนายน ติดผลในช่วงเดือนมิถุนายนถึงเดือนกรกฎาคม (สมพร คำชมภู, 2548)

สถานที่พบ : พุพราชีนี อ.ทองพญาภูมิ จ.กาญจนบุรี

สายพันธุ์ดีศึกดีศรีห้วยเขย่ง

▲ ปูราชินี *Thaiphusa sirikit*

ปูราชินี เป็นปูที่มีสีสันสวยงาม ได้รับการตั้งชื่อเพื่อเป็นการถวายพระเกียรติแด่ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในวโรกาสที่เจริญพระชนมายุครบ 5 รอบ พ.ศ.2535 ปัจจุบันจัดเป็นสัตว์ป่าคุ้มครองที่หายากในสภาพธรรมชาติ และพบเฉพาะถิ่นที่ท้องผาภูมิตะวันตกเท่านั้น นักท่องเที่ยวต่างชาติที่เห็นคุณค่าได้เดินทางเข้าไปดูปูราชินีนี้พละหลายกลุ่ม ส่วนคนไทยหลายคนยังไม่รู้จัก

สถานที่พบ : พูราชินี พุหนองปลิง พุชุมชนบ้านท่ามะเตือ อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี

▶ เตยใหญ่ หรือ เตยเหาะ *Pandanus unicornatus*

เป็นพืชใบเลี้ยงเดี่ยวที่มีลักษณะเหมือนเตยหอมเมื่ออายุยังน้อยเมื่อเจริญเติบโตเต็มทีอาจมีลำต้นสูงกว่า 10 เมตร มีรากค้ำยันและรากหายใจบริเวณโคนลำต้น ขอบขึ้นตามริมน้ำ พบกระจายทั่วไปตามภาคตะวันตกเฉียงใต้ของประเทศไทย และยังพบว่าเป็นไม้เด่นในพื้นที่ “พุ” ในจังหวัดกาญจนบุรี (ปริญญาญช ธรรมาศ, 2547)

สถานที่พบ : พุหนองปลิง พุชุมชนบ้านท่ามะเตือ พูราชินี อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี

◀ ปาดยักษ์ *Rhacophorus maximus*

ปาดยักษ์ เป็นปาดที่มีขนาดใหญ่สีเขียวที่สวยงามและหายาก ที่ผ่านมามีรายงานการค้นพบในพื้นที่จังหวัดราชบุรี และเพชรบุรีเท่านั้น การค้นพบในพื้นที่ทองผาภูมิตะวันตกครั้งนี้ นับว่าเป็นการค้นพบในบริเวณใหม่ ซึ่งยังไม่เคยมีรายงานการค้นพบมาก่อน (วิเชษฐี คนชื่อ, 2547)

สถานที่พบ : อุทยานแห่งชาติทองผาภูมิ อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี

▲ หอยต้นไม้ลาย

Amphidromus glaucolarynx

หอยต้นไม้ลาย เป็นหอยชนิดเด่นที่พบในบริเวณป่าตะวันตกของประเทศไทยเท่านั้น โดยเฉพาะในเขตจังหวัดกาญจนบุรี จัดเป็นหอยทากที่มีสีสันสวยงาม และเป็นกุญแจที่สำคัญในการศึกษาวิจัยเชิงวิวัฒนาการระดับโมเลกุล เนื่องจากเป็นหอยที่ดำรงชีวิตอยู่บนต้นไม้ตลอดชีพ บริโภคไลเคนเป็นอาหาร (สมศักดิ์ ปัญญา, 2547)

สถานที่พบ : หมู่บ้านห้วยเขย่ง อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี

ค้างคาวกิตติ ▶

Craseonycteris thonglongyai

เป็นสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมขนาดเล็กที่สุดในโลกมีน้ำหนักตัวเฉลี่ยประมาณ 2.0 กรัม เป็นค้างคาวกินแมลงที่มีหน้าคล้ายหมู เกาะนอนเป็นกลุ่มเล็กๆ ตามถ้ำหินปูนแถบภาคตะวันตกของไทย ในจังหวัดกาญจนบุรี และพบได้ตามถ้ำในเขตอำเภอทองผาภูมิ ค้างคาวกิตติใช้เวลาถึงวันละประมาณ 2-3 ชั่วโมงในถ้ำ จะออกไปหากินนอกถ้ำเพียงวันละ 2 ครั้ง โดยจะออกหากินในตอนเช้าก่อนพระอาทิตย์ขึ้นประมาณครึ่งชั่วโมง และตอนเย็นหลังพระอาทิตย์ตกประมาณครึ่งถึงหนึ่งชั่วโมง ค้างคาวกิตติถูกค้นพบเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ.2516 โดยคุณกิตติ ทองลงยา นักอนุรักษ์มิวเซียมชาวไทย (สุรพลดวงแข, 2547)

สถานที่พบ : ตามถ้ำหินปูนใน อ.ไทรโยค และ อ.ทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี

▲ มวนตะพาน *Gestroiella limnocoroides*

มีลักษณะลำตัวแบน มองด้านหลังอาจคล้ายตะพานหรือแมลงสาบ ทำหน้าที่เป็นผู้ให้อาศัยกับตัวอ่อนแมลงหนอนปลอกน้ำ โดยตัวอ่อนแมลงหนอนปลอกน้ำจะอาศัยอยู่ตรงกลางระหว่างโคนขาตามแนวกลางลำตัวด้านท้องของมวนตะพานเพื่อเป็นเกราะกำบังและนำไปสู่แหล่งอาหาร (จรียา เล็กประยูร, 2547)

สถานที่พบ : ห้วยเขย่ง ห้วยลำปลิว ห้วยปากคอก พัดกลาง อุทยานแห่งชาติทองผาภูมิ โป่งพุร้อน อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี

“ถิ่นประเทศไทย” แหล่งรวมความหลากหลายทางชีวภาพ จากทุกภาคของประเทศไทยในทองผาภูมิตะวันตก

▲ เทียนลิง *Dendrobium trinervium*

เทียนลิง เป็นกล้วยไม้ที่มีการกระจายพันธุ์น้อยมาก พบยากในสภาพธรรมชาติ เป็นกล้วยไม้อิงอาศัยขึ้นเป็นกอเล็กๆ ออกดอกเดือนพฤศจิกายน จากรายงานพบที่จังหวัดพังงาและสตูลเท่านั้น การค้นพบในพื้นที่ทองผาภูมิตะวันตกเป็นการเพิ่มเติมข้อมูลการกระจายพันธุ์ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น (สุธิรา สระประเทศ, 2547)

สถานที่พบ : พุบูรานี พุชมชนบ้านท่ามะเดื่อ อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี

อึ่งกรายหมอสมิท *Leptobrachium smithi*

อึ่งกรายหมอสมิท ได้ถูกจัดจำแนกให้เป็นชนิดใหม่ของโลก เมื่อปี 2542 โดยตั้งชื่อเพื่อให้เป็นเกียรติแก่ Dr. Malcolm A. Smith นายแพทย์ในองค์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ซึ่งเป็นผู้ที่ได้ทำการศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพของสัตว์สะเทินน้ำสะเทินบกและสัตว์เลื้อยคลานในประเทศไทย และเขตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลายต่อหลายชนิดที่ถือว่าเป็นประโยชน์อย่างมากในปัจจุบัน การกระจายพันธุ์ของอึ่งกรายหมอสมิทในประเทศไทยนั้นมีขอบเขตตั้งแต่ภาคเหนือไล่ลงมาภาคตะวันตกจนถึงภาคใต้ รวมทั้งบริเวณภูหลวง ที่ จ.เลย (วิเชษฐ คนชื่อ, 2547)

สถานที่พบ : พุหนองปลิง พุบูรานี พุชมชนบ้านท่ามะเดื่อ อุทยานแห่งชาติทองผาภูมิ อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี

สายพันธุ์หายากพืชมงคลที่รัก

- พืชและสัตว์ชนิดที่หายาก (rare species) และชนิดถิ่นเดียว (endemic species) ของประเทศไทยที่พบในบ้านห้วยเขย่ง อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี
- ชนิดที่หายาก (rare species) คือ ในการสำรวจพรรณพืชแต่ละครั้งจะมีโอกาสพบพืชชนิดดังกล่าวค่อนข้างยาก ซึ่งเวลาพบก็จะพบในจำนวนที่น้อยมาก
- ชนิดถิ่นเดียว (endemic species) เป็นชนิดที่พบได้เฉพาะพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งเท่านั้น เช่น กระจายสยาม เป็นพืชถิ่นเดียวของไทย หมายถึง จะพบกระจายสยามได้เฉพาะในประเทศไทยเท่านั้น

◀ พวงแก้วกุดั่น *Clematis smilacifolia*

พวงแก้วกุดั่น จัดเป็นพืชหายาก ในพื้นที่ทองผาภูมิ ตะวันตก มักพบข้างลำห้วย และริมขอบ “พุ” บริเวณที่โล่ง แสงแดดจัด ออกดอกช่วงเดือนมกราคม ในบางท้องถิ่นเรียกว่า เครือจางหลวง ในประเทศไทยพบที่จังหวัดเชียงใหม่ แพร่ เพชรบูรณ์ นครราชสีมา (ปริญญาบุษย์ ดร.มาศ, 2547)

สถานที่พบ : พุซุมชนบ้านท่ามะเดื่อ อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี

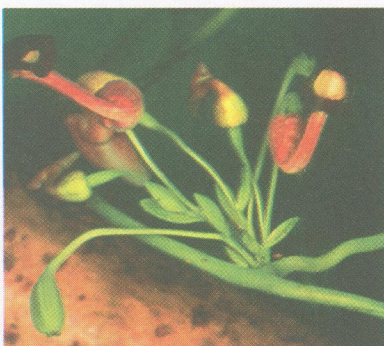

◀ ยี่หุบปรี

Magnolia siamensis

ยี่หุบปรี เป็นพืชหายากและเป็นพรรณไม้ถิ่นเดียวของไทย ออกดอกช่วงเดือนพฤษภาคม ติดผลช่วงเดือนกันยายน เนื้อไม้แข็งใช้ก่อสร้าง ทำเฟอร์นิเจอร์ อุปกรณ์การเกษตร และพื้นได้ดี ดอกมีกลิ่นหอมและสวยงาม เหมาะสำหรับปลูกเป็นไม้ประดับ (ปริญญาบุษย์ ดร.มาศ, 2547)

สถานที่พบ : พุปุราชนิ พุซุมชนบ้านท่ามะเดื่อ อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี

◀ กระเช้าปากเปิด

Aristolochia kerrii

กระเช้าปากเปิด จัดเป็นพืชหายากและเป็นพรรณไม้ถิ่นเดียวของไทย พบทั้งทางภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออก ภาคตะวันออก และภาคใต้

ออกดอกช่วงเดือนกรกฎาคม ติดผลระหว่างเดือนกรกฎาคมถึงธันวาคม (ปริญญาบุษย์ ดร.มาศ, 2547)

สถานที่พบ : ไป่งพุร้อน อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี

▲ กระจายสยาม

Boesenbergia siamensis

กระจายสยาม เป็นไม้ล้มลุกสูง 20-30 เซนติเมตร เป็นพืชถิ่นเดียวของไทย มีรายงานว่าพบเฉพาะภาคตะวันตกเฉียงใต้ (จ.กาญจนบุรี) ในพื้นที่ “พุ” บริเวณที่เป็นหินปูน ออกดอกช่วงเดือนพฤษภาคม (ปริญญาบุษย์ ดร.มาศ, 2547)

สถานที่พบ : พุซุมชนบ้านท่ามะเดื่อ อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี

◀ เอื้องจิตติมา

Dendrobium chittimae

เอื้องจิตติมา เคยมีการบันทึกไว้โดย Seidenfaden ใน พ.ศ.2540 ว่าเป็นกล้วยไม้ชนิดใหม่ของโลกโดยพบตัวอย่างกล้วยไม้ชนิดนี้ครั้งแรกที่ประเทศลาวแล้วถูกนำ

มาขายที่ฮ่องกง ไม่เคยพบการกระจายพันธุ์ในธรรมชาติมาก่อน เป็นกล้วยไม้อิงอาศัย ขึ้นเป็นกลุ่ม 2-4 ต้นหรือต้นเดี่ยว ดอกมีกลิ่นหอม ออกดอกช่วงเดือนพฤษภาคม (ปริญญนุช ดรุมาศ, 2547)

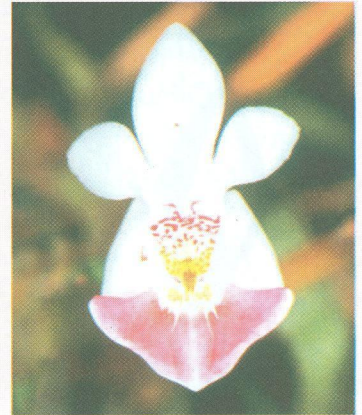
สถานที่พบ : พุทราธานี พุชมชนบ้านท่ามะเต๋อ อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี

ผีเสื้อน้อย *Phalaenopsis parishii*

ผีเสื้อน้อย จัดเป็นพืชหายาก มีการกระจายพันธุ์ในแถบสิกขิม อินเดีย ตะวันออกเฉียงเหนือ และพม่า ใน

ประเทศไทยพบที่ภาคเหนือ และภาคตะวันตกเฉียงใต้ ออกดอกในช่วงเดือนมีนาคมถึงเดือนพฤษภาคม มักนิยมใช้เป็นพ่อแม่พันธุ์ในการผสมข้ามกับชนิดอื่น (ปริญญนุช ดรุมาศ, 2547)

สถานที่พบ : พุทราธานี อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี

ตัวกลางข่าวสิ่งแวดล้อมในห้วยเขย่ง

▲ เฟิร์นใบบาง หรือ Filmy Fern ชนิด *Crepidomanes christii*

เฟิร์นใบบาง พบขึ้นอิงอาศัยอยู่หนาแน่นทั่วไปตามลำต้นของต้นไม้ในพุทราธานีบ้านไร่ป่า และพุชมชนบ้านท่ามะเต๋อ เฟิร์นชนิดนี้ใช้เป็นดัชนีที่บ่งชี้ถึงปริมาณความชื้นสัมพัทธ์ในอากาศที่สูงได้ดี เนื่องจากเป็นเฟิร์นที่พบและเจริญเติบโตได้ดีในพื้นที่ที่มีความชื้นสูงหรือมีความชุ่มชื้น มีละอองหรือไอน้ำในอากาศมาก

มีการกระจายพันธุ์ในเกาะสุมาตรา มาเลเซีย และฟิลิปปินส์ ในประเทศไทยพบทางภาคตะวันตกเฉียงใต้ (กาญจนบุรี) ภาคใต้ (ระนอง ยะลา) (ปริญญนุช ดรุมาศ, 2547)

สถานที่พบ : พุชมชนบ้านท่ามะเต๋อ พุหนองปลิง พุทราธานี อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี

สาหร่ายขนาดใหญ่ชนิด ▶

Batrachospermum gelatinosum

เป็นสาหร่ายสีเขียวที่หาพบได้ยากมาก และพบได้ในแหล่งน้ำสะอาดเท่านั้น จึงสามารถใช้ติดตามตรวจสอบน้ำที่มีคุณภาพดีถึงปานกลางได้ในพื้นที่ทองผาภูมิตะวันตกพบสาหร่ายชนิดนี้ในปริมาณมาก (สุทธรธรณ สุพรรณ, 2547)

สถานที่พบ : บริเวณลำห้วยจ้อกกระดิ่ง และจ้อกตอง อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี

แมลงเกาะหิน (Stonefly) ▶

แมลงเกาะหินเป็นแมลงน้ำที่ไวต่อการตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม จึงถูกใช้เป็นดัชนีบ่งชี้คุณภาพน้ำ สามารถพบแมลงเกาะหินได้ตามแหล่งน้ำที่มีก้อนหินอยู่บริเวณพื้นที่ท้องน้ำ หรือวัสดุบริเวณพื้นที่ท้องน้ำที่อยู่ลึกลงไปจากพื้นดิน ตัวเต็มวัยเพศผู้จะมีการเกี่ยวพาราสีเพศเมียโดยการเคาะร่วปลายส่วนท้องกับวัสดุที่มันเกาะพักอยู่ เสียงที่เกิดจากการเคาะจะแตกต่างกันไปแต่ละชนิด แมลงเกาะหินบางชนิดใช้เป็นดัชนีชี้วัดคุณภาพน้ำได้ เช่น ตัวอ่อนแมลงเกาะหินที่พบเฉพาะในพื้นที่ที่ถูกกรบกรวน เช่น *Amphinemura* sp. ตัวอ่อนแมลงเกาะหินพบเฉพาะพื้นที่ที่ไม่ถูกรบกรวน เช่น *Phanoperia* sp. และ *Indonemoura* sp. (จริยา จันทรไพแสง, 2547)

สถานที่พบ : ไป่งพุร้อน ลำน้ำในห้วยเขย่ง อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี

ของดีบ้านห้วยเขย่ง “ศักยภาพในการใช้ประโยชน์และแปรรูปผลิตภัณฑ์”

▼ กุ้งน้ำจืดชนิด *Macrobrachium yui*

จากการสำรวจกุ้งในพื้นที่ทองผาภูมิ ตะวันตก พบการกระจายตัวอยู่ 6 ชนิด ได้แก่ กุ้งสีเขี้ยว กุ้งฝอย/กุ้งนา กุ้งก้ามกราม/กุ้งนาง กุ้งก้ามลาย และกุ้งก้ามขน 2 ชนิด แต่กุ้งน้ำจืดชนิด *Macrobrachium yui* เป็นสายพันธุ์ที่น่าสนใจที่สุด เนื่องจากมีความหนาแน่นสูง พบในลำธารห้วยเขย่ง มีขนาดลำตัวโตและเป็นอาหารของชุมชน สามารถพัฒนาเป็นสัตว์น้ำเศรษฐกิจในชุมชนได้ เพราะเป็นสัตว์ประจำถิ่น มีความ

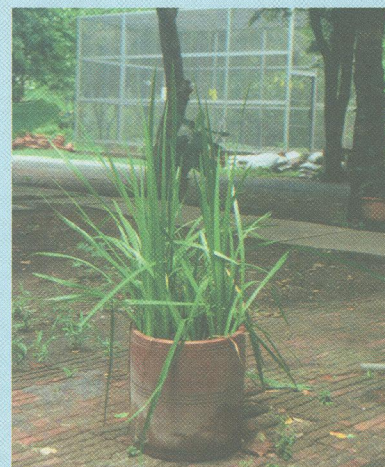
สามารถในการเจริญเติบโตในระบบนิเวศดั้งเดิม ทนต่อโรคและการเปลี่ยนแปลงต่อระบบนิเวศได้ดี อาหารหลักของกุ้งชนิดนี้คือแพลงก์ตอนพืชที่สามารถเพาะเลี้ยงได้ง่ายต้นทุนต่ำ (สัมพันธ ทองหนู้อย, 2547)

สถานที่พบ : ลำน้ำห้วยเขย่ง อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี

▶ ว่านน้ำ ▶

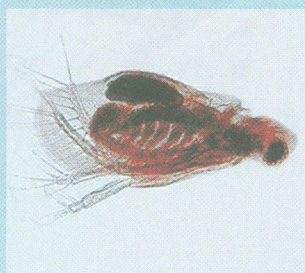
Aorus calamus

ไผ่ญี่ปุ่นเป็นสาเหตุหลักของโรคภูมิแพ้ในมนุษย์และเป็นปัญหาสาธารณสุขทั่วโลก จากการทดลองใช้สมุนไพรกำจัดไผ่ญี่ปุ่น พบว่าสมุนไพรในบ้านห้วยเขย่งบางชนิดมีสารที่ป้องกันไผ่ญี่ปุ่นได้ โดยว่านน้ำให้ผลในการป้องกันกำจัดไผ่ญี่ปุ่นชนิด *Dermatophagoides pteronyssinus* ดีที่สุด และผลจากการเก็บไผ่ญี่ปุ่นในหมู่บ้านห้วยเขย่งพบว่า ที่นอนที่ทำจากนุ่นพบไผ่ญี่ปุ่นมากที่สุด การทำความสะอาดและนำที่นอนมาตากแดดจะช่วยป้องกันไผ่ญี่ปุ่นได้ (อำมรินทร์สังข์, 2547)

สถานที่พบ : หมู่บ้านห้วยเขย่ง อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี

◀ ไรน้ำชนิด *Diaphanosoma excisum* และ *Simocephalus mesostris*

ไรน้ำทั้งสองชนิดนี้ มีความซุกซมสูงมากและมีขนาดใหญ่ โดยเฉพาะในฤดูกาลที่มีน้ำไหลหลาก อีกทั้งยังนำไปใช้เป็นอาหารของสัตว์น้ำวัยอ่อน พวกลูกกุ้ง ลูกปลา และลูกออด หรือสัตว์น้ำวัยอ่อนอื่นๆ ดังนั้นจึงน่าจะพัฒนาไปเป็นอาหารสัตว์น้ำวัยอ่อนในห้วยเขย่งได้ (พรพนธ์ สอาดฤทธิ, 2547)

สถานที่พบ : หมู่บ้านห้วยเขย่ง อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี

สภาพทางธรรมชาติ “พุ” แตกต่างจาก “พรุ”

“พุ” เป็นคำกริยา ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 หมายความว่า อากาศที่น้ำหรือแก๊สผุดขึ้นมา เช่น น้ำร้อนหรือแก๊สธรรมชาติพุ่งขึ้นมา อากาศที่น้ำเหลืองพุ่งขึ้นมา หรือน้ำที่พุ่งขึ้นมาเรียกว่าน้ำพุ

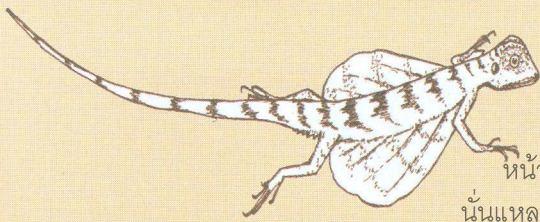
ส่วนคำว่า “พรุ” เป็นคำนาม ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 หมายความว่า ที่ลุ่มลุ่มนูน บริเวณที่ลุ่มชื้นแฉะ มีสนุ่น คือ ซากผุพังของพืชพรรณที่ทับถมอยู่มาก ส่วนในสารานุกรมไทย พ.ศ. 2542 ได้ให้ความหมายไว้ว่า พรุ เป็นที่ลุ่มมีน้ำขัง ตรงกับภาษาอังกฤษว่า

swamp โดยมากพรุเกิดได้ 2 แบบคือ เกิดจากการตื้นเขินตามชายฝั่งทะเล และเกิดจากการตื้นเขินของแอ่งยุบของหินปูน

ส่วนคำว่า ป่าพรุ (Peat swamp forest) สารานุกรมไทย ได้ให้ความหมายไว้ว่า เป็นสังคมพืชป่าดงดิบชนิดหนึ่งที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว เกิดขึ้นในภูมิประเทศที่ลุ่มต่ำมีน้ำจืดท่วมขังอยู่ตลอดทั้งปี พื้นพรุมีซากพืชและอินทรีย์วัตถุสะสมอยู่เป็นเวลานานจนกลายเป็นดินอินทรีย์ทับถมกันเป็นชั้นหนา ซึ่งโดยมากจะหนาตั้งแต่ 0.5-5.0 เมตร หรือมากกว่า

เนื่องจากพื้นที่ชุ่มน้ำต่างๆ ในบริเวณ

ตำบลห้วยเขย่งและอีกหลายพื้นที่ในจังหวัดกาญจนบุรี เป็นชื่อเฉพาะที่ชาวบ้านใช้เรียกพื้นที่มาตั้งแต่บรรพบุรุษ โดยใช้คำว่า “พุ” กับบริเวณที่มีน้ำผุดขึ้นมาจากดินหรือแอ่งหลุมที่ลุ่มต่ำ มีน้ำขังทั้งปีหรือไม่ทั้งปีก็ได้ ซึ่งจะมีสภาพเป็นป่าหรือไม่ก็ได้ เช่น พุงกะ พุท่ามะเดื่อ โป่งพุร้อน พุปุราชนิ พุหนองปลิง พุเตย พุเย เป็นต้น ดังนั้น จึงขอใช้คำว่า “พุ” กับระบบนิเวศพื้นที่ชุ่มน้ำในพื้นที่โครงการทองผาภูมิ ตะวันตก อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี

รู้จักฉันไหม?

ฉัน คือ มังกรบิน
หน้าตาคล้ายกิ้งก่าทั่วไป

นั่นแหละ ผีร้องไห้หรือเรียกฉัน

ว่า Dragon แต่ผู้คนทั่วไปเรียกฉันว่า กิ้งก่าบิน แต่ฉันชอบเรียกดวงตัวเองว่ามังกรบิน อันที่จริงฉันบินไม่ได้หรอก เพราะฉันไม่มีปีกเหมือนนก ฉันใช้วิธีการร่อนต่างหาก วิธีที่ฉันทำก็คือ ฉันจะกางซีโครงพิเศษที่ยาวกว่าซีโครงปกติ ซีที่สี่ ที่ห้า ที่หก และ เจ็ด ซึ่งมีผลทำให้แผ่นหนังที่หุ้มซีโครงอยู่นั้นแผ่ออกคล้ายปีกอยู่ข้างลำตัวถัดจากขาคู่หน้าของฉัน คราวนี้ฉันจะ

ฉัน คืออะไร? และสัมพันธ์อย่างไร?

“พุดหนองปลิง” ใช้อย่างไร?

เรื่อง... ถาวร สาริมาพันธ์ ผู้ช่วยนักวิจัยโครงการ BRT

ไปไหนมาไหนฉันไม่ต้องคลานให้เมื่อย เพียงแค่ฉันไต่ไปที่สูงๆ แล้วกางซีโครงออก ฉันก็จะร่อนไปไหนมาไหนได้ แต่มันก็ไต่ได้ไม่ไถลนักหรอก เพราะมันจะร่อนต่ำลงเรื่อยๆ แต่ถ้าฉันปีนขึ้นสูงมากๆ ฉันก็จะร่อนไปไต่ไกลๆ

พวกฉันอาศัยอยู่ในป่าที่มีต้นไม้สูงๆ ไม่เว้นแต่สวนมะพร้าว สวนยางพารา ตั้งแต่ที่ฉันจำความได้ฉันออกจากไซที่อยู่บนพื้นดินแล้วปีนขึ้นต้นไม้ ฉันก็ได้มาอยู่ที่นั่นแล้ว ผู้คนแถวนี้เรียกว่า “พุดหนองปลิง”

ที่พุดหนองปลิงเป็นป่าที่แปลกกว่าที่ฉันเคยได้ยินมา ที่นี้มีตาน้ำผุดออกมาจากใต้ดิน ฉันก็รู้เหมือนกันว่าน้ำที่ผุดขึ้นมาี้มาจากไหน ฉันเดาเอาว่าน้ำจะเกิดจากภูเขาหินปูนที่ตั้งสูงตระหง่านเป็นกำแพงยาวเด่นอยู่หลังพุดหนองปลิงแห่งนี้ ที่เป็นต้นกำเนิดของน้ำใต้ดินและมาผุดขึ้นที่นี้

สภาพป่าที่ฉันอยู่แห่งนี้จะมีน้ำขังอยู่ตลอดเวลา ซึ่งเป็นน้ำขังอยู่ระหว่างร่องเขาในป่าจะมีน้ำไหลเอื่อยๆ จากตาน้ำผุดทางที่ดวงตะวันขึ้นไปท้ายป่าทางที่ดวงตะวันตกดิน แล้วไหลออกเป็นสายน้ำสายเล็กๆ ลัดเลาะไปตามร่องเขา ฉันก็ไม่เคยร่อนออกไปไกลกว่านั้น ในป่ายังมีแอ่งน้ำใหญ่อยู่อีกด้วยนะ

บ้านที่ฉันอยู่อาศัยเป็นต้นหว้าส้มขนาดใหญ่ มีรากระเกะระกะคูดู่นวายราวกับร่างแหกระจายอยู่รอบๆ ต้น มีครั้งหนึ่งที่ฉันกำลังร่อนกลับบ้านแต่ไปชนกับกิ่งไม้เล็กๆ ก่อนถึงบ้าน ฉันตกลงไปบนพื้น ฉันพบว่าพื้นดินใต้ต้นหว้าส้มนั้นเป็นใบไม้ร่วงทับถมกันไต่ใบไม้ร่วงเป็นตะกอนดินและซากใบพืชเปื่อยยุ่ย ยวบๆ พิกัดต้นหว้าส้มที่ฉันอยู่นั้นตามลำต้นจะมีเปลือกที่หลุดออกได้ และตามลำต้นยังมีตุ่มใหญ่ๆ ซึ่งบางครั้งฉันก็ได้ไต่ละดูดูบ่อยๆ ต้นหว้าส้มมีใบยาวเรียวยาวสีเขียวซึ่งให้ร่มเงาเป็นอย่างดี ฉันจึงไม่ต้องตากแดดตากฝน

ช่วงต้นฤดูฝนต้นหว้าส้มจะเริ่มออกลูกเป็นพวง แต่ละพวงก็จะมีลูกติดเต็มไปหมด ทั้งสีเขียว สีชมพู และสีม่วงแดง ช่วงนี้ฉันพบเพื่อนที่มีปีกบินได้จริงๆ ไม่ได้ใช้วิธีการร่อนเหมือนฉัน เขาให้ฉันเรียกว่า “นกปรอด” เขาจะบินเข้ามาที่ยอดของหว้าส้มบ้านของฉันในตอนเช้า จิกกินลูกหว้าส้มที่มีสีม่วงแดง ซึ่งเป็นลูกที่เขาชอบมากกว่าลูกสีเขียว ส่วนลูกสีเขียวฉันไม่เห็นเขากินเลย บางที

พวกเขาก็มากินกันหลายตัว ร่วมวงกันกินลูกหว้าส้ม ซึ่งลูกสีม่วงบางลูกก็ตกลงไปที่พื้นไหลตามน้ำออกไปนอกเป็นต้นหว้าส้มต้นใหม่ต้นเล็กๆ

ในป่าพุดแห่งนี้ไม่ได้มีแต่ต้นหว้าส้มเท่านั้น แต่ยังมีต้นไคร้ย่อยที่มีลูกเหมือนลูกมะกอกมีรากเหมือนรูปร่างแห มีต้นเตยหนามที่มีลำต้นสูงเหมือนต้นมะพร้าวแต่มีใบยาวเรียวยืดเป็นเกลียวตรง ยอดแถมชอบใบยังมีหนามอีกด้วย มีต้นชมพู่มะเหมี่ยวที่มีใบขนาดใหญ่พุ่มใบถ้าหากมองดีๆ จะมีใบอยู่สามใบที่ปลายกิ่ง มีต้นตังหนใบใหญ่ที่ตามลำต้นมีเปลือกแตกเป็นร่อง และมีใบที่มีเส้นใบละเอียด

ต้นตังหนใบใหญ่นี้เป็นต้นไม้ที่ฉันชอบปีน เพราะเปลือกที่แตกเป็นร่องทำให้ฉันเกาะได้ดีไม่ลื่นล่อน แต่ฉันไม่ค่อยชอบต้นไม้ที่อยู่ตามพื้นอยู่สองสามต้น คือ ต้นระกำ ต้นหวาย และต้นผักหนาม เพราะฉันเคยร่อนและตกลงไปโดนหนามตำเจ็บแทบแย่ แต่ฉันชอบต้นหอมช้ำมากเพราะมีใบใหญ่สีเขียวเข้ม เวลาออกดอกจะออกเป็นช่อสีขาวดูสวยงามมาก และยิ่งชอบต้นบอนด้วย ฉันชอบต้นไม้ที่มีใบใหญ่ๆ เพราะตอนร่อนพลาดตกลงบนใบไม้ใหญ่ๆ ไม่ค่อยเจ็บ

ฉันชอบไต่และแวะไปตามพืชที่มากเกาะติดตามต้นไม้ มองดูคล้ายสวนพันธุ์ไม้เล็กๆ เช่นพวกเฟิร์นหลายชนิดที่มีใบเหมือนขนหางของไก่ ต้นกล้วยไม้เล็กๆ ที่เวลามีดอกแล้วดูเหมือนตัวแมลง ฉันยังไปจับอยู่บ่อยๆ พวกเกล็ดนาคราชที่เกาะอยู่ตามลำต้นของไม้ใหญ่มองดูเป็นเกล็ดกลมๆ แต่ที่ชอบมากคือพวกมอสขึ้นเป็นแผงดูเหมือนสนามหญ้าจะนุ่มเท้าเวลาไต่ผ่าน

ในป่าแห่งนี้ไม่ได้มีแต่ต้นเท่านั้นที่อาศัยอยู่บนต้นไม้ ยังมีตุ๊กแกบินที่ข้างลำตัวมีแผ่นหลังเล็กๆ และมีหางแผ่แบนคล้ายใบมะขามอีกด้วย เคี้ยวหากินเวลากลางคืน ส่วนฉันจะหากินกลางวันจะได้ไม่ต้องแย่งกันหากิน เพราะเรากินแมลงเหมือนกันและไม่ใช่ว่าฉันจะไม่มีศัตรูหรอกนะ ยังมีเจ้างูเขียวหางไหม้ที่มีตัวสีเขียวและมีหางสีน้ำตาลดูเหมือนหางไหม้ผสมชื่อคอยดักกินพวกกบ นก หนูเล็กๆ ไม่เว้นแม้แต่ฉัน แต่ฉันก็สามารถอยู่รอดได้จนกระทั่งถึงทุกวันนี้

สิ่งที่ฉันเป็นห่วงตอนนี้ก็คือ ต้นไม้หลายๆ ต้นที่อยู่รอบๆ พื้นที่พุดแห่งนี้กำลังถูกตัดโค่นเป็นจำนวนมาก บางครั้งก็มีคนเข้ามาตัดต้นไม้ใกล้ๆ ต้นหว้าส้มที่ฉันอาศัยอยู่ ตอนนี้ป่าโดยรอบที่อยู่เหนือบริเวณระดับน้ำขังขึ้นไปถูกตัดโค่นลงไปหมดแล้ว ต้นหว้าส้มที่ฉันอยู่อาศัยจะเป็นต้นต่อไปที่จะถูกโค่นก็ได้ ฉันจะทำอย่างไรดีถ้าไม่มีต้นไม้สูงๆ ให้ฉันไต่ปีนและร่อน

“แล้วจะมีประโยชน์อะไรที่ฉันเกิดมาแล้วมีปีก”

พุ่มองปลิง

ภาพ : ดาวร สาริมาพันธ์

1. กัลวีย์ไม่มีองอาศัยจะพบขึ้นอยู่ทั่วไปตามกิ่งไม้ปกติ และกิ่งไม้ที่ร่วงหล่นลงมา มีหลายชนิดที่ตอกมีขนาดเล็กมาก
2. เฝิร์นพบอยู่ทั่วไปหลายชนิดตามพื้นที่มีแสงรำไร
3. กระรอกปลายหางดำ *Callosciurus caniceps* หากินในตอนกลางวัน ตามต้นไม้ขนาดใหญ่ และจะร้องเตือนภัยเมื่อถูกรบกวน
4. ต้นหว้าส้มมีรากเป็นพุ่มองอยู่บนพื้นฟู และมีผลประมาณเดือนกรกฎาคมเป็นที่ชุมนุมของนกปรอด
5. งูเขียวหางไหม้ *Trimeresurus* sp. จะพบขดตัวนอนตามพุ่มไม้ในตอนกลางวันและออกหากินในตอนกลางคืน โดยจะหารักบนและหนูตัวเล็ก ๆ เป็นอาหาร
6. กุ้งก้ามลาย *Macrobrachium yui* จะอาศัยอยู่ตามพื้นที่น้ำ กินเศษตะกอนและซากพืชซากสัตว์ ขอบออกหากินตอนกลางคืน
7. ระกำพุ่มองบริเวณริมขอบฟู ยามผลสุกจะส่งกลิ่นไปทั่วส่วนใหญ่จะมีผลรสเปรี้ยว
8. ปลาชิวไฟไม่ *Danio acrostomus* ชอบว่ายเป็นกลุ่มอยู่ตามธารน้ำไหล
9. ปลาก้าง *Channa gachua* จะอาศัยหากินอยู่ตามลำน้ำและแอ่งน้ำเจียบ ๆ ในฟู
10. กิ้งก่าบิน *Draco* sp. จะพบร่อนไปมากระหว่างต้นไม้ใหญ่ในฟู หากินในเวลากลางวัน และจะหลบนอนในตอนกลางคืน
11. เขี้ย *Varanus salvator* จะว่ายอยู่ที่ผิวน้ำและหากินตามร่องน้ำในฟูตอนกลางวัน
12. เตยใหญ่พบกระจายอยู่ทั่วไปในฟู ต้นที่แก่จะมีลำต้นสูงยาวคล้ายต้นหมาก ใบเรียวยาวโดยมีหนามที่ขอบใบและด้ามล่างเส้นกลางใบ
13. ผักหนาม *Lasia spinosa* ขึ้นอยู่ทั่วไปในฟู ชาวบ้านมักเข้ามาเก็บไปเป็นอาหารโดยตัดใบแก่ๆทิ้งเพื่อให้แทงยอดใหม่ออกมา
14. ปูราชินี *Thaiphusa sirikit* พบอยู่บริเวณท้ายฟูตรงที่เป็นเนินดิน น้ำไม่ท่วม ออกหากินทั้งกลางวันและกลางคืนในฤดูฝน
15. ปลากะพง *Channa lucius* กำลังเลี้ยงลูกอ่อนที่เรียกว่า "ลูกครอก" อยู่ในลำน้ำกลางฟู
16. ตัวงึม *Lucanid Beetles* พบตัวดักด้มิ่งตัวอยู่ในขอนไม้ฟู และตามต้นเตย
17. นกจับแมลงจุกดำ *Hypothymis azurea* จะทำรังวางไข่ตามง่ามไม้เตี้ยๆ ในฤดูฝน บินจับแมลงเล็กๆ ตามใต้ร่มไม้กินเป็นอาหาร
18. ปาดบ้าน *Polypedates leucomystax* พบในตอนกลางคืน ชอบเกาะอาศัยอยู่ตามลำต้นของไม้เล็กๆ ในฟู
19. หอยเชอรี่ *Pomacea canaliculata* สัตว์ต่างถิ่นที่ขยายพันธุ์ได้รวดเร็วจนเข้ามาอาศัยอยู่ได้ในฟู ออกไข่เป็นกลุ่มสีชมพูอยู่ตามต้นพืชในฟู

ราชินีปูไทย แห่ง ทองผาภูมิตะวันตก

สู่แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

ลิตทิพงษ์ วงศ์วิลาศ

อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี เป็นพื้นที่ซึ่งรายล้อมไปด้วยแนวเทือกเขาหินปูนโดยเฉพาะทางด้านตะวันตกบริเวณชายแดนไทย - พม่า ลักษณะพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาสูงและต่ำสลับกันไปทำให้เกิดแหล่งต้นน้ำมากมายหลายสาย ไหลรวมกันเป็นลำห้วยจำนวนมาก สายน้ำเหล่านี้เป็นแหล่งหล่อเลี้ยงสรรพชีวิตในพื้นที่แห่งนี้เป็นเวลาช้านาน และเป็นที่อาศัยของสิ่งมีชีวิตหลายชนิด หนึ่งในนั้นก็คือปู

จากการสำรวจและรวบรวมตัวอย่างปูน้ำจืดของผู้ช่วยนักวิจัยโครงการ BRT ในพื้นที่ศึกษาตำบลห้วยเขย่ง อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี พบปูน้ำจืด 7 ชนิด

ปูแต่ละชนิดมีลักษณะและสีที่แตกต่างกันไป แต่ปูที่ถือได้ว่ามีสีสันสวยงามที่สุดในบรรดาปูที่พบทั้งหมด คือปูราชินีนั่นเอง

นิเวศวิทยาของปูราชินี

ปูราชินีเป็นปูที่มีหลายสี และมีความสวยงามกว่าปูที่พบทั้งหมด อาศัยอยู่ทั่วไปตามแหล่งต้นน้ำ จัดได้ว่าเป็นปูที่มีความต้องการความชื้นสูง การขุดรูอาศัยของปูจึงต้องอาศัยอยู่ใกล้แหล่งน้ำ เช่น ลำห้วยขนาดเล็ก บริเวณตาน้ำ หรือบริเวณน้ำซับที่มีปริมาณน้ำใต้ดินสูงขึ้นมาจนถึงระดับผิวน้ำดินปูจะขุดรูอาศัยอยู่บริเวณที่ไม่มีน้ำขัง หรือจะจนเกินไป บริเวณที่ปูขุดรูส่วนใหญ่จะมีเศษใบไม้ทับถมกันเป็นจำนวนมาก ในช่วงฤดูฝนปูจะเปิดปากรูออกมาหาอาหารและผสมพันธุ์ เมื่อเข้าสู่ฤดูหนาวปูจะปิดปากรูจำศีลเพื่อรอเปิดรูในฤดูฝนปีถัดไป

พื้นที่ "ปู" ถิ่นอาศัยสำคัญของปูราชินี

ลักษณะเด่นของปูราชินี

กระดองเฉียง ด้านบนโค้งนูนออกทางด้านข้าง ผิวกระดองเรียบ ด้านข้างกระดองมีปุ่มเล็กๆ รูปร่างกลมแบนกระจายอยู่ทั่วไป บริเวณส่วนหน้าแคบ ส่วนหน้าว่าเข้าเล็กน้อย ขอบกระดองด้านหน้าโค้ง และมีสันเรียบ ในเพศผู้ที่มีขนาดใหญ่ ก้ามข้างที่ใหญ่กว่าช่องว่างระหว่างนิ้วจะเป็นช่องกว้าง ขาคืนเรียวยาวก่อนข้างกลม ท่อนที่ 4 ยาวที่สุด ส่วนท้องเพศผู้เป็นรูปสามเหลี่ยม สีมี่สามสี ขาคืนจะมีสีแดงหรือสีส้ม ก้ามหนีบและขอบข้างกระดองทั้งสองข้างมีสีขาว ส่วนตรงกลางกระดองจะเป็นสีม่วง หรือม่วงแดง

ปูกำลังกินหอยทาก

ชีววิทยาและพฤติกรรมของปูราชินี

การกินอาหาร

ปูราชินีกินได้ทั้งพืชและสัตว์ขนาดเล็ก จำพวกแมลง กุ้ง ลูกปลา หอย ลูกปู เป็นต้น จากการศึกษาพบว่าปูราชินีมีความหลากหลายในการกินอาหาร นอกจากจะกินพืชและสัตว์แล้วยังกินซากพืชซากสัตว์ได้อีกด้วย การหาอาหารของปูราชินีมีทั้งบนบกและในน้ำ นอกจากนี้ยังนำอาหารไปกินในรูของตนด้วย ระยะเวลาในการกินอาหารโดยทั่วไปประมาณ 5 - 10 นาที บางตัวใช้เวลาในการกินอาหารนานถึง 30 นาที ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับชนิดของอาหาร ปูจะออกหาอาหารทั้งกลางวันและกลางคืนในช่วงฝนตกหรือช่วงที่มีความชื้นสูง ขณะที่ฝนตกและมีน้ำขังจะพบปูออกหาอาหารเป็นจำนวนมาก

การขุดรู

การขุดรูของปูราชินีจะมีการเปิดจับบั้งแล้วขุดรูออกมาเป็นแท่งยาว ๆ จากนั้นจะใช้ก้ามหนีบเอาแท่งดินจากรูออก แล้วปิดจับบั้งไว้ตามเดิม ระยะเวลาในการขุดรูประมาณ 5 วินาที โดยจะขุดรูบริเวณปากรู

ลูกปูราชินีเทียบกับเหรียญ 10 บาท

การผสมพันธุ์และการดูแลตัวอ่อน

การผสมพันธุ์ของปูราชินีเป็นการปฏิสนธิภายใน และจะพบปูวางไข่มากที่สุด ในช่วงกลางเดือนพฤษภาคม - ต้นเดือนมิถุนายน โดยวางไข่เก็บไว้ในบริเวณจับบั้ง ขนาดของไข่เฉลี่ย 3 - 4.5 มม. ปริมาณไข่ของปูราชินีขึ้นอยู่กับความพร้อมของปูราชินีแต่ละตัว ปริมาณไข่จึงแตกต่างกันอยู่ในช่วง 15 - 40 ฟอง

ในช่วงปลายเดือนพฤษภาคม ไข่ของปูราชินีจะพัฒนาเป็นตัวอ่อน โดยส่วนของขาตัวอ่อนจะยื่นออกมาจากไข่ และตัวไข่จะพัฒนาเป็นกระดอง ซึ่งในช่วงแรกจะมีลักษณะอ่อนนุ่ม ขนาดเฉลี่ย 3 - 4.5 มม. จากนั้นยังต้องอาศัยอยู่ที่จับบั้งของแม่จนกว่าจะแข็งแรง ประมาณ 1 - 2 สัปดาห์ แล้วลูกปูจึงลงจากจับบั้งของแม่ไป อาศัยและซุกซ่อนอยู่ตามซอกเศษใบไม้ประมาณ 1 - 2 วันก็จะเริ่มมีการขุดรู หากตัวใดไม่ขุดรูหรือขุดรูซำก็อาจจะถูกปูตัวอื่นหรือศัตรูจับกิน

การพ่นน้ำ

การพ่นน้ำของปูเป็นพฤติกรรมที่ปล่อยเปลี่ยนน้ำที่อยู่ภายในตัวและล้างสิ่งสกปรกออกจากตัว โดยเฉพาะตา ปากและจับบั้ง ปูจะมีการลงน้ำเมื่อรู้สึกว่าตัวสกปรก หรือตัวเริ่มแห้งลง โดยการเดินไปในแอ่งน้ำ แล้วทำการพ่นน้ำล้างตา แล้วก็ค้ำน้ำสักครู่ ในขณะที่ค้ำน้ำ ปูจะพ่นน้ำอยู่ตลอดเวลา ในบางครั้งก็พ่นออกมาเป็นฟอง การพ่นน้ำของปูจะพ่นเป็นทางยาวออกจากตัวปู จากนั้นปูจะใช้ก้ามทั้งสองวางลงกับพื้นข้างล่าง ปูจะก้มหน้าลง แล้วค่อย ๆ ยกขาหลังขึ้นและเปิด-ปิด จับบั้งเพื่อทำความสะอาด ระยะเวลาในการ พ่นน้ำใช้เวลา 10 - 20 นาที ปูบางตัวใช้เวลาในการ พ่นน้ำเป็นชั่วโมงแล้วจึงขึ้นจากน้ำ

การหลบหลีกศัตรู

เมื่อมีศัตรูหรือสิ่งแปลกปลอมเข้ามาใกล้ในระยะ 5 - 10 เมตร ปูจะวิ่งกลับลงรูทันที ถึงแม้ว่าจะไม่ใช่รูของมันก็ตาม และจากนั้นอีกประมาณ 15 นาทีหรือมากกว่านั้น ปูก็จะเริ่มออกมาเกาะที่ปากกรู และจะกลับลงไปอีกเมื่อมีสิ่งรบกวนเข้ามาใกล้ สิ่งเร้าที่ทำให้ปูวิ่งลงรูนั้นก็คือ เสียงเดิน เสียงพูดคุย และแสงไฟ

ศัตรูของปูราชินี

1. มนุษย์ จัดเป็นศัตรูที่สำคัญของปูราชินี และมีผลทำให้ประชากรปูลดลง เนื่องจากการบุกรุกทำลายแหล่งต้นน้ำ โดยการตัดไม้ทำลายป่า การทำการเกษตรโดยการฉีดพ่นสารเคมี นอกจากนี้ยังมีการจับมาบริโภคและนำไปจำหน่าย
2. ธรรมชาติ ศัตรูที่พบบ่อยมีการจับปูกินเป็นอาหารได้แก่ ชะมด อีเห็น หนูนา พังพอน ตะขาบ เป็นต้น

บทบาทของปูราชินีที่มีต่อระบบนิเวศ

1. ผู้ล่า โดยทั่วไปแล้วสัตว์ที่มีขนาดเล็กกว่ามักจะถูกปูจับกินเป็นอาหาร จัดได้ว่าปูราชินีมีความสำคัญในการควบคุมประชากรสิ่งมีชีวิตชนิดอื่น นอกจากนี้ยังมีความสำคัญต่อการควบคุมประชากรปูอีกเช่นกัน
2. ผู้บริโภค อาหารของปูจำพวกพืชได้แก่ ต้นกล้วยไม้ ลูกไม้ต่าง ๆ สัตว์ขนาดเล็ก เป็นต้น
3. เหยื่อ ปูเป็นอาหารของสัตว์ชนิดอื่น ๆ เช่น ชะมด อีเห็น หนูนา พังพอน ตะขาบ เป็นต้น
4. ผู้กินซาก เศษซากสัตว์ และเศษซากพืช หรือใบไม้ที่ล่วงหล่นลงสู่พื้นดิน ล้วนเป็นอาหารของปูราชินีทั้งสิ้น

นอกจากนี้การขุดรูของปูยังเป็นการช่วยนำธาตุอาหารที่รากพืชยังไม่ถึง ขึ้นมาไว้ให้พืชได้ใช้ประโยชน์บริเวณผิวหน้าดิน จึงเป็นการช่วยเพิ่มการหมุนเวียนของวัฏจักรธาตุได้มากขึ้น

ปูใช้ก้ามคืบดินที่ขนมออกมาจากรู

การขุดรูของปูราชินี

ปูราชินีจะใช้ขาและก้ามช่วยในการขุดรูโดยใช้ก้าม และปลายเล็บเท้า (dactylus) ทั้ง 4 ของข้างใดข้างหนึ่งจิกลงดินแล้วโยกเข้าหาตัวเป็นซุย ๆ เมื่อมีปริมาณที่มากพอ ปูจะใช้ก้ามและขา คู่ที่ 1 และ 2 หนีบดินเข้าหาตัวแล้วเดินขึ้นมานบปากกรู จากนั้นปูจะวางขุยดินแล้วใช้ก้ามคืบดินออกไปวางไว้รอบ ๆ รู

การต่อสู้เพื่อแย่งรู

การต่อสู้เพื่อแย่งรูนั้นมักจะเกิดขึ้น โดยปูราชินีตัวใดตัวหนึ่งเดินมาพบอีกตัวหนึ่งที่อยู่ในรู แล้วใช้ก้ามหนีบตัวที่อยู่ในรูออกมา หากปูที่อยู่ในรูมีความสามารถต่อสู้ที่มารุกรานได้ ก็จะได้ครอบครองรูของตนเช่นเดิม แต่ถ้าหากแพ้ ปูเจ้าของรูก็ต้องทิ้งรูของตนไป

ปูยกขาขณะพ่นน้ำ

บทบาทของปูราชินีที่มีต่อชุมชน

1. ห้องเรียนธรรมชาติและแหล่งเรียนรู้ของชุมชน
2. แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

อย่างไรก็ตาม ปูราชินีมีวงจรชีวิตมากกว่า 1 ปี การศึกษาทางด้านพฤติกรรม ชีววิทยาและนิเวศวิทยา ยังต้องมีการศึกษาเพิ่มเติม เพื่อนำความรู้ถ่ายทอดสู่ชุมชนต่อไป

บุผสมพันธุ์

ลูกปูฟักเป็นตัว

สังคมเตยใหญ่ *Pandanus unicornatus*

ห่อมช้าง (*Phlogacanthus curviflorus*)
พืชท้องถิ่นที่มีดอกสวยงามพบมากบริเวณที่มีน้ำขังในพ

มะเดื่อน้ำ (*Ficus pyrifomis*)
พืชที่พบทั่วไปในพ แหล่งอาหารที่สำคัญของสัตว์

รากพูพอนของไคร้ย่อย
พืชเตยชนิดหนึ่งในพ
รากแผ่เป็นร่างแหปกคลุมพื้นพ

ในพหนองปลิง

ปิยวรรณ แพะทอง

สังคมพืชป่าพเป็นระบบนิเวศระบบหนึ่งซึ่งเป็นแหล่งทรัพยากรที่มีความอุดมสมบูรณ์เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยและเป็นแหล่งอาหารของสิ่งมีชีวิตหลากหลายชนิด สังคมพืชป่าพ คือ สังคมพืชที่มีการกระจายพันธุ์ส่วนใหญ่ในพื้นที่ชุ่มน้ำตามรูปแบบของป่าพ สภาพทั่วไปของพื้นที่พเป็นบริเวณที่มีน้ำขุดขึ้นมาจากใต้ดิน และมีน้ำท่วมขังอยู่ตลอดเวลา ภายในป่าพมีแสงสว่างส่องลงมาถึงพื้นได้น้อยทำให้ภายในพค่อนข้างมืดครึ้มพันธุ์ไม้ในพมีการปรับตัวให้สามารถทนต่อร่มเงาได้ดี พื้นดินในพไม่แน่นเนื่องจากดินในป่าพเกิดจากการทับถมและย่อยสลายอย่างช้า ๆ ของซากใบไม้กิ่งไม้ ดินในพค่อนข้างแฉะ พืชจึงมีการปรับระบบรากเพื่อความอยู่รอด โดยมีระบบรากเป็นรากค้ำยัน (stilt roots หรือ prop roots) พูพอน (buttress roots) ช่วยยึดพุงลำต้น และรากหายใจ (pneumatophore) ช่วยในการแลกเปลี่ยนก๊าซในพื้นที่ที่มีน้ำท่วมขัง การปรับระบบรากจึงมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของพืชเป็นอย่างยิ่ง

เตยใหญ่ (*Pandanus unicornatus*) เป็นพันธุ์ไม้เด่นในระบบนิเวศที่เรียกว่า “พ” ซึ่งเตยใหญ่เป็นพืชใบเลี้ยงเดี่ยว ขณะที่อายุยังน้อยจะไม่มีลำต้น มีลักษณะกอคล้ายเตยหอม แต่เมื่ออายุมากขึ้นจะมีลำต้นสูงได้มากกว่า 10 เมตร บริเวณโคนต้นมีรากอากาศอยู่โดยรอบเพื่อช่วยในการหายใจ มีดอกเป็นช่อ ออกผลเป็นทะลายมีหนามแหลมคมรอบผล ใบมีความยาวกว่า 3 เมตร จากการศึกษาพบว่าเตยใหญ่มีความเด่นและเป็นดัชนีความสำคัญทางนิเวศวิทยาอยู่ในอันดับต้น ๆ ในระบบนิเวศพ และมีการกระจายตัวอยู่เป็นกลุ่ม ๆ บางทีกระจายอยู่ทั่วไปโดยเฉพาะบริเวณริมน้ำไหลจะมีความหนาแน่นมากกว่าบริเวณอื่น ๆ คิดเป็น 17.11% ในพื้นที่ศึกษา ซึ่งเป็นไปได้ว่ากระแส น้ำมีส่วนช่วยในการแพร่กระจายพันธุ์ มีระบบราก 2 ระบบ คือ รากค้ำยันและรากหายใจ โดยระบบรากจะช่วยดูดซับและชะลอความแรงของกระแส น้ำได้ดี จึงมีความสำคัญต่อระบบนิเวศเป็นอย่างยิ่ง

จากคำบอกเล่าของคนในพื้นที่ทราบว่า แต่ก่อนจะนำผลแก่ของเตยใหญ่มาหั่นบางๆ ทำเป็นหวีใช้หวีผ้าเวลาทอผ้า ส่วนยอดอ่อนของเตยใหญ่สามารถนำมาประกอบอาหารได้ นอกจากนี้ใบของเตยใหญ่ยังสามารถนำมาจักสานเป็นเครื่องใช้ เช่น เสื่อ ตะกร้า เป็นต้น โดยผู้จักสานจะเลือกตัดใบเตยใหญ่ที่มีลำต้นสูงกว่า 3 เมตร เพราะใบจะแก่และมีความเหนียวพอเหมาะ แต่ผู้ที่จักสานได้มีเฉพาะผู้สูงอายุบางคนเท่านั้น ปัจจุบันไม่ค่อยนิยมนำมาจักสาน เนื่องจากมีผลิตภัณฑ์จากพลาสติกเข้ามาแทนที่ ทำให้ภูมิปัญญาในการจักสานค่อย ๆ ลดน้อยลง และอาจจะหายไปในที่สุด เราสามารถพบเห็นเตยใหญ่ได้ทั่วไปโดยเฉพาะบริเวณพื้นที่ชุ่มน้ำ รวมทั้งริมธารน้ำ และที่สำคัญคือมีสิ่งมีชีวิตหลากหลายชนิดที่มาใช้ประโยชน์จากส่วนต่าง ๆ ของเตยใหญ่ทั้งเป็นที่อยู่อาศัยและเป็นอาหาร เช่น ฟีชีงอาศัย มด หอยทาก ผี จากแผนภาพจะเห็นได้ว่าเตยใหญ่มีความสัมพันธ์กับสิ่งมีชีวิตชนิดต่างๆ ทั้งในระบบนิเวศและการนำมาใช้ประโยชน์จากชุมชนส่วนหนึ่ง แต่มีน้อยคนนักที่จะรู้จักและหันมาให้ความสำคัญกับเตยใหญ่ ซึ่งหากฟีชีชนิดนี้เกิดสูญหายไปจากป่าพู อันจะก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศอย่างแน่นอน

ต้นเตยที่ยังไม่โตเต็มที่ จะยังไม่ให้ลำต้นใช้จักสาน

จากคำยืนยันช่วยพยุงลำต้นของเตยใหญ่

แผนภาพความสัมพันธ์ ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับเตยใหญ่

สายน้ำไม่เคยวนกลับ

ในวันที่ท้องฟ้ามีดครึ้ม หยาดฝนได้ร่วงหล่นจากฟากฟ้า กระทบยอดไม้ฉ่ำอ่อนไหว รวมตัวกันเป็นสายน้ำ ลัดเลาะไปตามรากไม้ในผืนป่าที่กว้างใหญ่ ไหลลงสู่แม่น้ำ หล่อเลี้ยงชีวิตให้เติบโต สายน้ำได้ไหลผ่านไปตามสถานที่ต่างๆ ซึมซับเรื่องราวมากมาย ทั้งสุข และทุกข์ ผสมปนเปกันไป บางครั้งหมุนวนดูทุกสิ่งลงสู่กันแม่น้ำ บางครั้งก็ไหลเอื่อยๆ รวบรวมจะหยุดนิ่ง และบ่อยครั้งที่ไหลเชี่ยวราวกับจะกัดเซาะทุกสิ่งให้ไหลไปกับสายน้ำ แต่ที่สำคัญสายน้ำ... 'ไม่เคยไหลย้อนกลับ'

มนุษย์ก็เช่นเดียวกับสายน้ำ ชีวิตได้เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา และไม่สามารถวนกลับคืนมาได้ เมื่อทุกคนถือกำเนิดเกิดมาบนโลกใบนี้จำเป็นต้องใช้ทรัพยากรเพื่อการดำรงอยู่ ไม่ว่าจะเป็นอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค เมื่อประชากรมีจำนวนมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง ย่อมมีความต้องการปัจจัยดังกล่าวเพิ่มมากขึ้นเป็นเงาตามตัว

ผลกระทบที่ติดตามมากก็คือ การสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติของประเทศอย่างรวดเร็วไม่ว่าจะเป็นป่าไม้ สัตว์ป่า สมุนไพร อาหาร ทุกสิ่งบนโลกใบนี้ล้วนมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ประกอบเป็นระบบนิเวศที่ยิ่งใหญ่ เมื่อทรัพยากรหนึ่งถูกทำลายลง สมดุลของธรรมชาติก็จะเปลี่ยนแปลง เกิดผลกระทบตามมามากมาย อาทิเช่น เกิดโรคภัยร้ายแรง น้ำผิวดินลดลง ก๊าซพิษเพิ่มมากขึ้น โลกร้อนขึ้น น้ำท่วม แห้งแล้ง ฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล

เมื่อมนุษย์ทุกคนต้องอาศัยทรัพยากรเพื่อการดำรงชีวิต จึงไม่อาจหลีกเลี่ยงการทำลายทรัพยากรต่างๆ ได้อย่างแน่นอน ดังนั้นมนุษย์ควรใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับธรรมชาติ โดยการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ และคุ้มค่ามากที่สุด ในกรอบของการดำรงรักษาความสมดุลของธรรมชาติไว้ และฟื้นฟูให้กลับคืนมาอุดมสมบูรณ์เหมือนดังเก่า

ทรัพยากรที่สูญเสียไปแล้วแม้จะไม่อาจทำให้ฟื้นคืนกลับมาเหมือนเดิมได้ แต่ก็สามารถกลับอุดมสมบูรณ์อีกครั้งได้ เปรียบดังสายน้ำแม้ไม่มีวันไหลย้อนกลับมา ณ จุดเริ่มต้นได้ แต่ความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ก็ช่วยทำให้ไอน้ำในอากาศรวมตัว และร่วงหล่นเป็นเม็ดฝนกลับคืนสู่ผืนป่าอีกครั้ง

ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรจะกลับคืนมาได้มากน้อยเพียงใดนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับความร่วมมือของประชาชนทุกคนในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของโลกใบนี้

วิจิต นพวิธาน

